

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ЛЕГАЛІЗАЦІЮ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ВАЛЮТ

CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF THE PERSONALITY OF THE CRIMINAL CARRYING OUT THE LEGALIZATION (LAUNDERING) OF INCOME OBTAINED BY CRIMINAL WAYS IN THE CONDITIONS OF THE USE OF VIRTUAL CURRENCIES

Кремінський О.В., здобувач наукового ступеня доктора філософії
Державний податковий університет

У статті зроблено спробу виокремити типові риси осіб, які беруть участь у легалізації «відмиванні» доходів, отриманих злочинними шляхом, в умовах використання віртуальних валют на основі незначного поки досвіду українських правоохоронних органів, зарубіжної судової практики та досвіду спеціалізованих міжнародних організацій. Зроблено висновок, що доцільно виділити два основних напрямки злочинної діяльності, пов'язаної з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют: 1) такою діяльністю займається організована злочинність, тоді ініціатор та безпосередньо виконавець «відмивання» будуть різними особами; 2) такою діяльністю займаються злочинці-одинаки (легалізатори). Визначено, що відмінними рисами особи, яка займається ініціацією легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют, є високий рівень знань у сфері фінансів, інформаційних технологій, у тому числі й технології blockchain, здатність йти на виправдані ризик. Вказано, що для особи-ініціатора характерним є те, що вона може здійснювати відмивання самостійно або звернутися до особи, хто надає такі послуги. Систематизовано, що особа, яка займається легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют має: володіти знаннями у сфері правового регулювання, враховуючи транснаціональний характер досліджуваних злочинів (знання вітчизняного та зарубіжного законодавства, зокрема, інформаційного); володіти навичками застосування технічних і програмних засобів, що дозволяють використовувати віртуальні валюти. Підсумовано, що криміналістичний портрет злочинців можна класифікувати залежно від характеру їх професійної діяльності і навичок, що використовуються для цілей легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют на три основні групи: 1) особа, яка ініціює процес «відмивання»; 2) особа, яка сприяє процесу «відмивання»; 3) особа, що безпосередньо здійснює «відмивання».

Ключові слова: віртуальна валюта, технології blockchain, легалізація (відмивання) доходів, криміналістична характеристика, особа злочинця.

The article attempts to identify the typical features of persons involved in the legalization «laundering» of income obtained by criminal ways in the conditions of the use of virtual currencies on the basis of yet insignificant experience of Ukrainian law-enforcement bodies, foreign judicial practice and experience of specialized international organizations. It is concluded that it is advisable to single out two main areas of criminal activity related to the legalization (laundering) of income obtained in criminal ways in the conditions of the use of virtual currencies: 1) organized crime is engaged in such activities, then the initiator and directly the perpetrator of «laundering» shall be different persons; 2) such activities are carried out by single criminals (legalizers). It has been determined that the distinguishing features of a person involved in the initiation of the legalization (laundering) of income obtained in criminal ways in the conditions of the use of virtual currencies, is a high level of knowledge in the field of finance, information technology, including blockchain technologies, the ability to take a justified risk. It is indicated that it is typical for the person-initiator that they can carry out laundering on their own or contact the person providing such services. It is systematized that a person engaged in the legalization (laundering) of income obtained in criminal ways in the conditions of the use of virtual currencies must: have knowledge in the field of legal regulation, taking into account the transnational nature of the crimes under study (knowledge of domestic and foreign legislation, in particular, informational); have the skills to use hardware and software tools that allow the use of virtual currencies. It is summarized that the criminalistic portrait of criminals can be classified depending on the nature of their professional activities and skills used for the purposes of legalization (laundering) of income obtained in criminal ways in the context of the use of virtual currencies into three main groups: 1) the person initiating the process of «laundering»; 2) the person facilitating the process of «laundering»; 3) the person who directly commits «laundering».

Key words: virtual currency, blockchain technology, legalization (laundering) of income, forensic characteristics, identity of the criminal.

Структура «криміналістичної характеристики» складна й не повністю однакова для окремих злочинів, навіть у межах однієї групи. Зміст структурних елементів криміналістичної характеристики визначається особливостями специфіки злочинів того чи іншого виду. Так, з урахуванням криміналістичних потреб елементами криміналістичної характеристики можуть бути безпосередній об'єкт і предмет злочинного посягання, особистісні особливості суб'єкта злочину і потерпілого, своєрідність організованої злочинної групи, особливості механізму утворення окремих слідів і т.д..

Загальноприйнятною є позиція Р.С. Белкіна, який аналізує структуру криміналістичної характеристики злочинів, включив до неї характеристику типової вихідної інформації; системи даних про типові способи вчинення і приховування даного злочину та типові наслідки їх застосування; особистість ймовірного злочинця та ймовірні мотиви і цілі злочину; особистість ймовірної жертви злочину і дані про типовий предмет посягання; дані про деякі типові обставини скоєння злочину (місце, час, обстановка); дані про типові обставини, що сприяли вчиненню конкретного виду, роду злочинів [2, с. 688]. Слід

також зазначити, що залежно від виду злочинів, одні й ті ж елементи можуть мати різне значення і важливість для розслідування. Дана теза повною мірою відноситься і до криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют

Особа злочинця, чи особа суб'єкта злочину, є ключовим предметом вивчення таких наук, як кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія. У криміналістичній літературі існують різні думки щодо структури та змісту особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики. Це обумовлюється тим, що для різних видів злочинів мають значення різні властивості та якості особистості. В окремих випадках інтерес повинні викликати лише ті з них, які беруть участь у процесі детермінації механізму злочину, обумовлюють особливості його відображаючих можливостей та процесу слідоутворення і, разом з тим, відчують на собі та відображають вплив інших осіб, предметів, процесів, які з ними взаємодіють. При цьому слід враховувати, що в одному і тому ж злочині можуть бути задіяні різні особи, що володіють відмінними одна від одної властивостями і якостями, зумовленими

покладеними на них завданнями і тими ролями, які їм відведені у злочині.

Мета статті полягає у систематизації типових рис особи, яка бере участь у легалізації (відмиванні) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют з урахуванням зарубіжної судової практики та досвіду спеціалізованих міжнародних структур, для чого охарактеризовано два основних напрямки злочинної діяльності, пов'язаної з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют; здійснено класифікацію криміналістичного портрету злочинців залежно від характеру їх професійної діяльності і навичок, що використовуються для цілей легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют.

Загалом питання правового статусу криптовалюти в Україні, та зокрема, криміналістичної характеристики діянь, пов'язаних із використанням віртуальних валют, досліджували Бондаренко О.С., Калайда Ю.П., Коваленко І.О., Кузьменко О.В., Марущак А.І., Некіт К.Г., Омельчук Л.В. та інші. Проте такі дослідження були фрагментарними та не носили монографічний характер, тому поставлена нами мета є безумовно актуальною та нагальною з точки зору наукового розроблення методики розслідування відповідної категорії злочинів.

Визначальною характеристикою особи, яка займається ініціацією легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют, є високий рівень знань у сфері фінансів, інформаційних технологій, у тому числі й технологій blockchain. З точки зору психофізіологічних характеристик – це, як правило, творча особистість, здатна йти на технічний виклик, виправданий ризик.

Коли особа-ініціатор відмиває злочинний дохід, отриманий нею, характерним є те, що вона може здійснювати дані дії самостійно або звернутися до того, хто надає такі послуги. У другому випадку ініціатору доводиться йти на ризик, передаючи свою віртуальну валюту для її легалізації сторонньому суб'єкту. Слід відзначити, що організовані групи та злочинні організації, які займаються злочинною діяльністю, у своєму складі вже мають ІТ-фахівців, основне завдання яких полягає в роботі з віртуальною валютою. Таким чином, ризикує лише ініціатор легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, який діє як одинак.

На сьогоднішній день простежується два основних напрямки злочинної діяльності, пов'язаної з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют. Перший – коли цією діяльністю займається організована злочинність, другий – коли дану діяльність здійснюють злочинці-одинаки – легалізатори. Одинаки не прагнуть користуватися сторонніми послугами з легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют, в силу того, що у таких злочинців, пов'язаних з віртуальною валютою, все ще дуже високий рівень латентності, що пов'язано, в першу чергу, з недостатністю досвіду виявлення та розслідування даного виду злочинів, по-друге, з відсутністю чинного законодавства, яке б регулювало ринок віртуальних валют в Україні. Дані фактори сприяють тому, що злочинці в Україні залишаються безкарними.

Категорія злочинців – ініціаторів легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют, використовує злочинний дохід для здійснення своєї підприємницької або іншої економічної діяльності. Їхній бізнес може надавати базу для легальних операцій, що маскують нелегальну діяльність. Легальний бізнес у цьому випадку допомагає їм підтримувати респектабельну репутацію. Крім того, бізнес

є джерелом доходу, який можна зазначати в податкових деклараціях. При легалізації (відмиванні) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют, особливо популярними є ті бізнеси, які пов'язані з ринком віртуальних валют. До найбільш поширених бізнесів входять провайдери, які надають послуги з обміну віртуальних валют (біржі віртуальних валют). Це фізичні або юридичні особи, що займаються за комісійну винагороду комерційною діяльністю з обміну віртуальної валюти на реальну валюту, безготівкові грошові кошти або на іншу віртуальну валюту, а також на дорожочинні метали, і навпаки. В цілому, провайдери послуг з обміну приймають різні види платежів, включаючи платежі готівкою, електронні перекази, кредитні картки та інші віртуальні валюти, і можуть бути афілійовані з адміністраторами, неафілійовані з адміністраторами або бути сторонніми провайдером. Провайдери послуг з обміну можуть виступати в якості біржі або в якості обмінного пункту. Фізичні особи, зазвичай, використовують послуги провайдерів для депонування і зняття грошей з рахунків у віртуальній валюті [1, с. 54]. Великі обороти, загальне зростання ринку криптовалют дозволяють власникам подібного бізнесу також виступати в ролі суб'єктів легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют.

Технологію blockchain покладено в основу існування віртуальних валют. Сьогодні, коли згадують blockchain і віртуальні валюти відносно легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в основному, мають на увазі лише фінансові операції. Це застарілий погляд на проблему, який багато в чому обумовлений підходом, прийнятним для розслідування «класичних» злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, в яких віртуальна валюта не використовується. Даний підхід не враховує той факт, що для розуміння специфіки технології blockchain потрібно бути фахівцем не лише у фінансовій галузі. Необхідні математичні та інженерні знання для того, щоб розуміти дію обчислювальних алгоритмів blockchain.

Особа, що займається легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют має: володіти знаннями у сфері правового регулювання (знання законодавства, головним чином інформаційного, недоліків законодавства, які дозволяють здійснювати легалізацію з використанням віртуальних валют, а з урахуванням транснаціонального характеру даного злочину, – знання іноземного законодавства і т.д.); мати гарні навички, пов'язані з можливістю застосування технічних і програмних засобів, що дозволяють використовувати віртуальні валюти. Так, для приховування одержувача віртуальної валюти при її відправленні необхідні знання й розуміння роботи сервісів-анонімайзерів або як їх ще називають crypto-mixer (bitmix.biz, coinomize.biz, bitcoinmix.org, bitblender.io, crypto-mixer.io та ін.), які забезпечують приховування ланцюжка операцій в ланцюжку блоків шляхом прив'язування всіх операцій до однієї й тієї ж адреси криптовалюти, і надсилаючи їх усіх разом таким чином, що створюється враження, ніби вони надіслані з іншої адреси. Срупто-міксер направляє операції за допомогою складної серії квазі-довільних фіктивних операцій, що надзвичайно ускладнює прив'язку (адрес) конкретних віртуальних грошей до конкретної операції. Сервіси-анонімайзери працюють, отримуючи розпорядження від користувача на відправку грошових коштів за конкретною адресою криптовалюти. Після цього срупто-міксер «змішує» цю операцію з операціями інших користувачів таким чином, що стає незрозуміло, кому користувач має намір направити віртуальну валюту [1, с. 52-53]. Необхідність використання срупто-міксер полягає в тому, що технології, що існують у правоохоронних органах США та окремих європейських країн, вже дозволяють

розшифрувати останні або всі ланки ланцюжка blockchain більшості віртуальних валют. Щоб уникнути цього особа, яка ініціює процес «відмивання», користується сервісами-анонімайзерами, які дозволяють прибрати компрометуючі її дані з blockchain перед конвертацією або транзакцією.

Специфіка легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют полягає в тому, що в окремий період часу такі кошти переводяться з валюти фіатної у валюту віртуальну, або, як буває в більшості випадків, результат злочинних дій був одразу «конвертований» у віртуальну валюту (наприклад, продаж наркотиків, зброї за віртуальну валюту, отримання віртуальною валютою хабарів тощо). Дивлячись, який із способів був використаний особою, що ініціює процес «відмивання», виникає необхідність здійснення наступних операцій: 1) конвертувати фіатну валюту у віртуальну валюту; 2) конвертувати одну віртуальну валюту в іншу віртуальну валюту; 3) перевести віртуальну валюту з одного рахунку на інший; 4) конвертувати віртуальну валюту у фіатну валюту.

Для здійснення будь-якої з цих операцій необхідно володіти знаннями про ті сервіси, які можуть здійснити зазначені операції, а також ті програмні засоби, які можуть їх повністю анонімувати. Сервіси, які допомагають здійснити зазначені операції, сприяють процесу легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Залежно від виду послуг, які надають дані сервіси, можна зробити висновок про те, чи усвідомлюють фізичні особи, які організують їх роботу, що вони сприяють здійсненню операцій, спрямованих на легалізацію грошей, отриманих злочинним шляхом. Підкреслимо, що ці особи не є суб'єктами легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом у кримінально-правовому сенсі, але використання їх сервісів дозволяє в подальшому відтворити спосіб злочину, по можливості визначити коло співучасників, тактично правильно побудувати слідчі (розшукові) дії.

Особливу групу суб'єктів злочину становлять особи, які професійно займаються легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют. До послуг цих фахівців, професіоналів на ринку віртуальних валют, вдаються з метою використання їх досвіду, знань у сфері конвертації віртуальної валюти, а також місцевого та зарубіжного законодавства. Відзначимо, що на практиці притягти до відповідальності такого фахівця вкрай складно, оскільки на всіх етапах своєї роботи він залишається повністю анонімним, всі його дії при роботі з віртуальною валютою не мають прив'язки до нього як фізичної особи. За свої послуги вони отримують плату у віртуальній валюті, а витрачають її на різні послуги та товари в Даркнеті. У світовій практиці зафіксовано всього лише кілька випадків притягнення до відповідальності таких осіб, при цьому першопричини, на підставі яких правоохоронці починають цікавитися ними, ніяк не пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют. Першу федеральну кримінальну справу в США проти бізнесу з відмивання коштів за допомогою біткоїн-обмінника було заведено проти К. Калра. В кінці серпня 2019 року К. Калра визнав себе винним у відмиванні 25 млн. дол. США через криптовалюту. Звинуваченням було

доведено, що обвинувачений відмивав гроші для приватних осіб, у тому числі торговців наркотиками, через свій банкомат з біткоїнів. З травня 2015 року по жовтень 2017 року К. Калра вів неліцензований бізнес з обміну криптовалют і готівки. Він зізнався, що обмінював долари на біткоїни і назад, не вимагаючи від клієнтів проходити обов'язкову процедуру ідентифікації. К. Калра брав комісію за обмін у своєму криптоматі і працював лише з тими клієнтами, яким потрібно було обміняти не менше 5 тис. дол. США. При цьому К. Калра знав, що значна кількість його клієнтів отримує гроші від продажу наркотиків через Даркнет, оскільки він і сам займався збутом наркотиків [3]. Цікавим є те, що про відмивання грошей через криптовалюту стало відомо слідству лише в процесі самого розслідування (при контрольній закупівлі наркотиків підозрюваний запропонував відмити прибуток від «проданих» наркотиків через свій біткоїн-обмінник). З самого початку К. Калра інкримінували лише продаж та виготовлення амфетамінів. Також цікавий випадок притягнення в США до відповідальності М. Бойко, який був звинувачений у тому, що надавав доступ кіберзлочинцям до підконтрольних йому банківських рахунків, а також відмивав гроші через криптовалютну біржу BTC-E (яка припинила своє існування в 2017 році). Акцентуємо увагу на тому, що підозри відносно М. Бойко виникли після того, як він почав публікувати в соціальних мережах фотографії, на яких позував з великими сумами готівки (200-300 тис. дол. США).

Розвиток тіньової економіки в Україні, наявність «на руках» значного обсягу злочинних доходів, зміни чинного законодавства в частині посилення з боку держави заходів із протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, розвиток технічних і програмних засобів, якими можуть оперувати правоохоронці, призвели до появи так званих крипто-консультантів. Це особи, які спеціалізуються на розробці різних схем, що стосуються використання віртуальних валют, а також аналізі законодавства, яке тією чи іншою мірою стосується віртуальних валют та Інтернет-середовища. Дана категорія осіб шляхом дачі порад і рекомендацій, проведення вебінарів і веб-семинарів, випуску спеціалізованої літератури сприяє вчиненню різних злочинів в яких задіяні віртуальні валюти.

Висновки. Таким чином, основною особливістю всіх осіб, які беруть участь в легалізації (відмиванні) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют є високий рівень знань у сфері фінансів та інформаційних технологій, що свідчить про високий інтелект злочинців. Серед особливостей особи суб'єкта даного злочину важливе місце займає наявність у нього певного досвіду і навичок (наприклад, пов'язаних із застосуванням технічних засобів, зокрема комп'ютерних технологій).

В контексті визначеної нами мети дослідження, криміналістичний портрет злочинців можна класифікувати залежно від характеру їх професійної діяльності і навичок, що використовуються для цілей легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют. Вважаємо за доцільне виділити три основні групи осіб, які можуть брати участь у вчиненні досліджуваної групи злочинів: 1) особа, яка ініціює процес «відмивання»; 2) особа, яка сприяє процесу «відмивання»; 3) особа, що безпосередньо здійснює «відмивання».

ЛІТЕРАТУРА

1. Керівництво із застосування ризик-орієнтованого підходу. Віртуальні валюти. ФАТФ/ОЕСР, 2015 (червень). 86 с.
2. Криміналістика: учебник для вузов / под ред. П. С. Белкина. М.: НОРМА, 2001. 990 с.
3. 25-Year-Old Bitcoin Seller Faces Life Sentence for Unlicensed Exchange. URL: <https://www.coindesk.com/25-year-old-to-plead-guilty-to-running-unlicensed-crypto-exchange> (дата звернення: 26.07.2021)